

אוניברסיטת בר-אילן

**מאפיינים מרכזיים באינטראקציה חברתית בקרב ילדי גן
המאובחנים באוטיזם בתפקוד גבוה, בסיטואציות ברמות מובנות
שונות עם בני גילם, בזיקה לחומרת הלקות האוטיסטית ,
חומרת הלקות החברתית ו IQ.**

מרב שלום - זהבי

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית

הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

אינטראקציה חברתית עם בני גיל היא אבן דרך משמעותיות בהתפתחות ילדים צעירים וממלאת תפקיד חשוב בטיפול ההתפתחות הקוגניטיבית והרגשית ובצמיחה של כישורים בין-אישיים. הספרות אודות אינטראקציות חברתיות של ילדים ומתבגרים על הרצף האוטיסטי בתפקוד הקלאסי ($IQ < 70$), מראה כי בעת סיטואציות ספונטניות ולא מובנות (כגון: הפסקות, זמן חופשי בחצר, זמן חופשי בכיתה), הם נוטים להתבודד ולהתרחק מבני גילם. ילדים אלה מראים מעורבות נמוכה באינטראקציות עם בני גילם ונוטים להתעסק בפעילויות יחידניות (Brown & Whiten, 2000; Hauck, Fein, Waterhouse & Feinstein, 1995). בקרב ילדים על הרצף האוטיסטי בתפקוד גבוה ($IQ > 70$), ניכרת מעורבות חברתית גבוהה יותר מזו של הילדים בתפקוד הקלאסי, אולם הם מציגים שיעור נמוך של מעורבות חברתית בהשוואה לבני גילם בהתפתחות התקינה (Bauminger, Shulman, & Agam, 2003; Kasari, Locke, Gulsrud, & Rotheram, 2006; Fuller, 2011; Lord & Magill-Evans, 1995; Macintosh & Dissanayake, 2006).

מן הספרות המחקרית עולה כי גורם משמעותי באינטראקציה חברתית אצל ילדים עם אוטיזם הוא מידת המובנות של הסביבה החברתית (Gunn, Trembath, & Hudry, 2013; Hauck et al., 1995; Humphrey and Symes, 2011; Kasari et al., 2011; Lord & Magill-Evans, 1995; Sigman & Ruskin, 1999). אינטראקציות ספונטניות במהלך סיטואציות חברתיות לא מובנות הן הסיטואציות המאתגרות ביותר עבור ילדים בספקטרום האוטיסטי. בזמן חופשי, ילדים על הספקטרום האוטיסטי (גם בתפקודים הגבוהים) עוסקים לרוב בפעילויות שאינן חברתיות ואינן כוללות שותף, משוטטים ללא מעש, לא מועסקים ונצפים בהתנהגויות חסרות מטרה וכוונה ברורה. יחד עם זאת, סיטואציות מובנות מדיי כגון שיעורים אקדמיים הן לרוב חסרות כל אינטראקציות חברתיות (Bauminger-Zviely, 2013).

מטרתנו במחקר הנוכחי הינה לשרטט אפיונים של אינטראקציה חברתית בקרב ילדים בגילאי 3-6 שנים אשר מאובחנים עם אוטיזם בתפקוד גבוה (HFASD - High Functioning Autism Spectrum Disorder), בעלי אינטליגנציה מעל לטווח המוגבלות השכלית, בזמן אינטראקציה חופשית ולא מתווכת עם בני גילם, תוך התייחסות לרמות מובנות שונות של הסיטואציה החברתית (סיטואציה חופשית: משחק חופשי; סיטואציה חצי-מובנית: משימת בנייה משותפת של משחק הרכבה). כמו כן, על מנת לבחון הבדלים אינדיווידואליים בין הילדים

באינטראקציה חברתית, נבדק גם הקשר בין מאפיינים התפתחותיים קוגניטיביים לבין המאפיינים של האינטראקציה החברתית וכן הקשר בין מקורות דיווח שונים (הורים וגננות).

בהסתמך על הספרות המחקרית, השערת המחקר הראשונה הייתה כי ימצאו הבדלים במאפייני האינטראקציה החברתית בסיטואציות בעלות רמת מובנות שונה, באופן הבא: בסיטואציה חצי-מובנית (משימת בנייה משותפת של משחק הרכבה) ימצאו מאפיינים רבים יותר של אינטראקציה חברתית, כלומר, תימצא שכיחות גבוהה יותר של התנהגויות המאפיינות אינטראקציה חברתית (כגון התנהגויות שיתוף), הבעה רגשית (כגון צחוק משותף) ומידה גבוהה יותר של הערכה כללית של אינטראקציה (כגון מידת הדדיות ותיאום עם האחר ומשך האינטראקציה), לעומת סיטואציה לא מובנית (משחק חופשי). כמו כן, בהשערות הבאות שיערנו כי ימצא קשר בין מאפייני האינטראקציה החברתית לבין הרמה הקוגניטיבית (השערה שנייה), חומרת הלקות האוטיסטית (השערה שלישית) וחומרת הלקות החברתית (השערה רביעית), כך שכלל שמידת הלקות האוטיסטית והלקות החברתית יהיו נמוכות יותר ורמת ה-IQ גבוהה יותר, כך שכיחות האינטראקציה החברתית ואיכותה יהיו גבוהות יותר. בנוסף, בהשערה החמישית הנחנו כי ימצאו קשרים חיוביים בין הערכת הורים להערכת מורים של חומרת הלקות החברתית כפי שהוערכה באמצעות סולם ההיענות החברתית (SRS – Social Responsiveness Scale).

השערות המחקר שבמחקר זה נבדקו במסגרת מחקר רחב יותר שנערך באוניברסיטת בר-אילן ושבחן תוכנית התערבות לקידום יכולות חברתיות של ילדים בגילאי גן המאובחנים על הרצף האוטיסטי בתפקוד גבוה. במחקר השתתפו ששים וחמישה ילדים (60 בנים ו-5 בנות) בגילאי 37-69 חודשים. משתני הרקע (חומרת הלקות האוטיסטית, חומרת הלקות החברתית וה-IQ) נאספו במבדקי הערכה בתחילת המחקר. לצורך הערכת מאפייני האינטראקציה החברתית נערכו שתי תצפיות: תצפית על סיטואציה במשחק חופשי, ותצפית על סיטואציה חצי-מובנית של משימת בנייה משותפת (במשחק Castle Marbleworks). התצפיות תועדו באמצעות מצלמת וידאו ולאחר מכן נותחו על-פי סולם קידוד של מאפייני האינטראקציה החברתית אשר כללו שלושה מרכיבים: א. התנהגויות של אינטראקציה חברתית; ב. הבעה רגשית; ג. משתנים להערכה כללית של האינטראקציה.

בהתאם להשערת המחקר הראשונה, נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הסיטואציות החברתיות, כאשר בסיטואציה החצי-מובנית נמצאו מאפייני האינטראקציה החברתית בשכיחות גבוהה יותר מאשר בסיטואציה של משחק חופשי. בשתי הסיטואציות נמצא פרופיל דומה של התפלגות התנהגויות של אינטראקציה חברתית: שתיהן מאופיינות בהתנהגויות ליצירת

אינטראקציה בסיסית (כגון התנהגויות חיקוי) בשכיחות הגבוהה ביותר, לאחר מכן בהתנהגויות של אינטראקציה חברתית חיובית המערבות שיתוף עם האחר (כגון הצעה/תגובה לפעולה), לאחר מכן בהתנהגויות לא יעילות (לדוגמה התנהגויות סטריאוטיפיות) ולבסוף בהתנהגויות של אינטראקציה שלילית (אגרסיביות מילולית/ פיזית), שנצפו במידה המועטה ביותר. ההשערה השנייה, לפיה יימצאו קשרים בין מאפייני האינטראקציה החברתית ל-IQ, אוששה באופן חלקי בלבד: נמצאו רק מעט קשרים כאלה, רובם קשורים לסיטואציה חצי-מובנית. לפי השערת המחקר, נמצא כי שכלל שה-IQ היה גבוה יותר, כך שכיחות האינטראקציה ואיכותה היו גבוהים יותר. ההשערה השלישית, כי יימצאו קשרים בין מאפייני האינטראקציה החברתית לחומרת הלקות האוטיסטית, אוששה באופן חלקי בלבד: נמצאו רק מעט קשרים כאלה, רובם בסיטואציה החופשית. בהתאם להשערה, נמצא כי ככל שחומרת הלקות האוטיסטית הייתה נמוכה יותר, כך מידת השכיחות ומידת איכות האינטראקציה היו גבוהים יותר. ההשערה הרביעית, לפיה יימצאו קשרים בין מאפייני האינטראקציה החברתית לחומרת הלקות החברתית כפי שהוערכה באמצעות (SRS), אוששה אף היא באופן חלקי: מתוצאות המחקר מתקבלת תמונה מורכבת, בשל מספר הקשרים שנמצאו כמשתנים לפי הסיטואציה (חופשית או חצי-מובנית) וכן לפי המעריכים (הורה או גננת). בהכללה, נמצאו קשרים בין מאפייני האינטראקציה החברתית בסיטואציה חופשית לבין הערכת חומרת הלקות החברתית בהערכת הורים ובהערכת גננות. בנוסף נמצא כי מספר הקשרים הגבוה ביותר הוא בין מאפייני האינטראקציה החברתית בסיטואציה חצי מובנית לבין חומרת הלקות החברתית כפי שדווחה על ידי גננות. הקשרים שנמצאו בשתי הסיטואציות ואצל שני סוגי המעריכים איששו את השערת המחקר כי ככל שחומרת הלקות החברתית הייתה נמוכה יותר, כך שכיחות האינטראקציה החברתית ואיכותה היו גבוהים יותר. השערת המחקר החמישית, לפיה יימצאו קשרים חיוביים בין הערכת הורים והערכת גננות את חומרת הלקות החברתית הופרכה, ולא נמצאו קשרים שכאלה למעט קשר חיובי בהערכת מידת המוטיבציה החברתית.

לממצאי המחקר השלכות תיאורטיות ומעשיות חשובות לעבודה עם ילדים בגיל הרך עם HFASD. עד כה, לא נחקרה דייה השפעת מאפייני האינטראקציה החברתית בזיקה למידת מובנות הסיטואציה עם אוכלוסייה זו. ממצאי המחקר תורמים ידע רלוונטי לפיתוח תכניות התערבות לאינטראקציה ושילוב עבור ילדים בגיל הרך עם HFASD, לפיו נדרשת יצירת מסגרת חברתית מובנית יותר על מנת להגביר הופעת התנהגויות חברתיות גם בזמנים חופשיים (לדוגמה: בעת משחק חופשי, הפסקות וכו'). בנוסף, ממצאי המחקר משרטטים תמונה מורכבת של קשרים בין מאפייני האינטראקציה החברתית לבין מאפייני הלקות ולמאפיינים התפתחותיים. תמונה מורכבת זו

משקפת את המורכבות והקושי שבהבנת מאפייני האינטראקציה החברתית של ילדים עם HFASD, מאפיינים אשר משתנים ומושפעים מגורמים רבים. על מנת לייצר תכנית התערבות, יש צורך בקבלת תמונה רחבה של מאפייני האינטראקציה של הילד, בהקשרים שונים וממקורות ידע שונים. מקור ידע חשוב, שעל חשיבותו מעידים ממצאי המחקר הנוכחי, הוא הערכת גננות, אשר נמצאה כתורמת באופן משמעותי למידת ההבנה והידע באפיון התנהגות ואינטראקציה חברתית של ילדים על הרצף האוטיסטי.